

Terttu Haapanen

Havtorn

Redan de gamla grekerna använde havtorn, Hippophae' rhamnoides L, var blad och grenar utnyttjades som foder till hästar som då fick en glänsande päls.

Hippos = häst, phas = glänsande.

Rhamnos är latinska ordet för tornig.

Havtorn är vindpollinerad och skildkönad d v s han- och honblommor sitter på skilda buskar. Havtornsbuskarna behöver mycket ljus.

Den hör till pionjärväxterna, som kom invandrande söderifrån som en av allra tidigaste vedväxter medan inlandsisen drog sig tillbaka. Den senare framträngande och skuggande lövskogen har tvingat undan havtornet till de yttersta ljusa kusterna.

Vi planterade de första havtornsbuskarna 1997. Vi har varit med i en projekt med Finland och Sverige (i Västerbotten). Fem pilotodlingar från båda länder deltog i projektet.

Då vi planterade de små plantorna av olika sorter, visste vi inte mycket om havtorn. Flesta var nummersorter utan något namn. Vi har arbetat i många år med mekanisk ogräsrensning mm utan att veta om resultatet. Då buskarna växte, har gräsklippning skett med trimmer runt buskarna samt med betesputsare mellan raderna.

I Sverige saknas tradition på odling och användning av havtorn. Idén att utveckla havtorn i Sverige kommer från Ryssland. Havtorn odlas mest i Kina, Ryssland, Mongolia och Europa. I Kina finns 150 fabriker, som tillverkar ca 200 produkter. Forskning ökar hela tiden bl a i Tyskland och Kanada.

I Öjebyn har haft provodlingar från 1961.

Provodlingar startades i Södra Sverige 1993. Balsgård i Skåne har förädlat havtornssorter från 1986.

I Sverige växer havtorn vilt i Bottenvikskusten och vid Gävlebukten.

Bären är sura. De sitter hårt och tätt intill grenarna.

Busken eller träden är härdiga, tåliga och lättodlade.

Havtorn är delvis självförsörjande på kväve, rotknölar med kvävefixerande bakterier.

Blomningen sker ungefär samtidigt med lövsprickningen.

Man kan inte se skillnad mellan han- och honplantor förrän de är 4-5 år gamla. Det tar fyra år innan man får bär. Havtorn ger bär på tvåårsskotten.

Förökning kan göras på flera sätt. Jag har gjort med vedartade sticklingar samt runt busken växande rotskott.

Vid plantering: klipp ned till ca 10 cm för att busken blir förgrenad. I början ger plantan inte "levnadstecken" eftersom rotsystemet växer först.

Bästa jordmånen är en lätt sand- eller mulljord. pH bör vara 6-7. På lerjordar blir avkastning och tillväxt sämre.

Bärskörden är mycket varierande från år till år. T ex i Finland kom till affärerna ca 10 ton år 1990, men 25 kg år 1993.

En rekordskörd har varit 31 kg per buske. Bärmängden från buskarna varierar mellan 200 gr till 10 kg.

En duktig plockare får ihop 1 kg/timme.

Rikt på vitaminer

Havtornsbär innehåller C-vitamin ca tre gånger mera än apelsin, A-vitamin (karoten), vitaminer E, F, K, B1, B2, B3, B5, B6, B9 (folsyra) och B12, flavonoider (P-vitamin), som är antioxidanter, växtsteroler (tar upp mindre kolesterol), 19 aminosyror, pektin, socker (glukos, fruktos, sakkaros), äppelsyra samt oljor som passar till läkemedelindustrin. Oljehalten är ca 7%, andra skogsbär mindre än 0,5%. Oljan består av fleromättade fetter.

De medicinska oljorna i bären normaliserar fett och kolestrolomsättningen, förhindrar förkalkningen av blodkärlen samt extra fettbildning i levern.

Havtorn innehåller även spårämnen magnesium, kalcium, fosfor och järn.

P g a fetthalten i bären är de inte så hållbara. Skall bevaras i frysen.

Vilka lärdomar har vi gjort?

Ingen guldgruva, men ett intressant försök. Vi fick vänta på bären ganska länge. Honbuskarna växte så fint, men hanbuskarna hade dött. Vi fick skaffa nya hanbuskar och vänta tills de hade blivit "funktionsdukliga".

Skördetiden är kort. Vissa sorter mognar sent, speciellt då det saknas sol. Balsgårds sorter, som är utvecklade i Skåne, dog hos oss efter en kall vinter. Bara en hanbuske blev kvar. I dag är buskarna höga. Det behövs ett bord och en pall på bordet att kunna plocka bären. Om är en kall höst, knappast hinner plocka de från buskarna. Fåglarna tar bären direkt efter första frostnatten. När det är kallt på våren, minskar bärskörden.

Då vi kom med i projektet, hade vi inga kunskaper om havtorn. Nackdelen med projektet var, att ingen brydde om att följa upp skörderesultat. De som är mest intresserade av havtorn, är nyfikna vuxna, personer med extra intresse.

Användning av havtorn

Havtorn ger en bredd av möjligheter för produktutvecklaren.

Juice
Saft
Sylt
Gelé
Marmelad
Likör
Godis
Sirap
Vitaminsubstanser
Glass
Olja
Te
Kex
Färgämnen
Kosmetika
Shampo
Tvål
Smaksättare av maträtter
Hälsokostpreparat
Skydd mot strålning, infektioner
Desinfektion mot bakterier, inflammation
Smärtlindring
Läkning av sår
Mot torra slemhinnor

Enligt kinesiska forskare innehåller havtorn över 100 olika ämnen som är viktiga för kroppen.

I Kina har även forskats påverkan av havtornsaft till hjärt- och kärlsjukdomar.

61 patienter fick 12 ml juice i varje dygn under 3 mån. Juicen beräknades innehålla 1000 mg C-vitaminer. Resultatet blev att triglyceridhalten i blodet sjönk 33,6% och kolesterolnivå sjönk 11,3% hos patienterna. Dessutom patienternas fysiska prestationsförmåga blev bättre.

I Soul-OS användes officiellt sportdricka gjorda av havtorn.

De första hälsoprodukter som kom till Rysslands marknad, användes i kosmonauternas maträtter för att skydda kosmiska strålningar.

Susanne Hoffman har tillverkat en honung-havtorn-produkt med namnet Super-Duper.

Lite om marknadsföringen

Vi har fått vara framme i media på flera sätt. TV4 och TV2 har tagit upp våran odling, Radio Västerbotten har följt flitigt utvecklingen av resultat. VK har publicerat en artikel, Dagens Nyheter har telefonintervjuat en gång. Dessutom har fyra specialtidningar nämnt om oss. Positivt har varit, att boken "69 recept av havtorn", som jag har översatt från finska till svenska, har nämnt i tidningsartiklar.

Allt detta har resulterat, att svenskarna har blivit intresserad av detta fantastiska bär, havtorns framtidsutsikter har kommit fram i rampljuset.

Framtiden

Det finns mycket att göra för att få fram en plantproduktion och tillgång till havtornsplantor, både hon- och hanplantor.

Intresset att ha havtornsbusskar i egen trädgård har ökat mycket under dessa år.

Våran målsättning har varit att visa att det finns nya möjligheter för nya bärsorter i Västerbottens inland. Och havtorn är en av dessa sorter.

En stark försäljningsargument för havtorn från Västerbotten, är att bären växer i ren luft.